

ali Napoleonu, Platon (Fr. Govekar). — 14. Podatki o spomeniku: MALj, V/7/h, 404/29, 1926—1930; MALj, Napoleonov spomenik, Zbirka načrtov, skica podstavka in skica spomenika; Slovenski narod 21. junija 1929, št. 139, Spomenik barju ali Napoleonu (Vrhovnik-Govekar), članek s podpisom Platon; Jutro 13. oktobra 1929; Slovenec 13. okt. 1929, Jos. Mal, Francozi na Slovenskem. — 15. Podatke mi je prijazno posredoval prof. Jakob Grčar, ki je kot nekdanji tajnik Glasbene matice v Ljubljani vodil administracijo, pa tudi organizacijo v zvezi s tema spomenikoma. Za izkazano pomoč se mu na tem mestu iskreno zahvaljujem. — 16. Po oddaji tega članka so spom. l. 1963

podrli in ga začasno postavili v preddverje Križank. — 17. MALj, Reg. IV. 28.970/38, št. 36.673/35. — 18. MALj, Zbirka načrtov, Josip Ressel. — 19. MALj VI. b., št. 56.341/37; Slovenec 8. sept. 1937, Kulturni obzornik, Ob Gregorčičevem spomeniku; Jutro 8. sept. 1937, Iz Ljubljane, -re-. — 20. MALj, Varia Mag. XIX., Odbor za postavitev Šlajmerjevega spomenika; Slovenec 17. maja 1939; Jutro 18. maja 1939; K. Dobida, Vrednost duševnega dela (O spomeniku E. Šlajmerja), LZ, I. LVIII, Ljubljana 1938, str. 84—85. — 21. Slavistično društvo v Ljubljani, Postavitev spomenika pokojnemu vseučiliškemu profesorju dr. Iv. Prijatelju, Reg. II/B, št. 4005, 3/41.

8. MAJ 1945 V CELOVCU

TONE ZORN

Podrobnejši oris dogodkov v Celovcu v dneh pred razpadom tretjega rajha je ob 20-letnici razpada nacizma prineslo koroško časopisje in s tem dopolnilo podatke, ki so nam znani še iz časa kmalu po koncu druge svetovne vojne,¹ celovitejšo sliko pa si moremo ustvariti šele s pritegnitvijo še neobjavljenih pričevanj takratnega dogajanja.² Pripovedi o protinacističnem boju slovenskega prebivalstva Koroške in o poskusih rezistence Korošcev neslovenske narodnosti se na tem mestu ne bomo dotikali, pač pa se bomo omejili na oris prizadevanj nekaterih predstavnikov koroškega političnega življenja iz časa pred letom 1938, da bi v primeru zloma nacističnega režima prevzeli oblast in tako očuvali koroško pred pričakovanimi zahtevami Jugoslavije, pa tudi pred morebitno sovjetsko zasedbo dežele.

Kot vse kaže, se je pričela zamisel o prevzemu oblasti iz nacističnih rok oblikovati konec meseca marca, vsekakor pa aprila 1945. Po eni strani je gojil krog nekdanjega koroškega deželnega glavarja dr. Arturja Lemischa misel o sestavi deželne vlade, ki bi podobno kot leta 1918, po odstopu gauleiterja dr. Friedricha Rainerja prevzela oblast. Po drugi strani pa je snoval vzporedno akcijo takratni gauleiterjev sodelavec Meinrad Natmessnig³ z željo, najti stik z nekdanjimi krščanskosocialnimi politikmi, pri čemer mu je pomagal generalni vikar krške škofije dr. Kadas. V ta čas spada tudi izpustitev sedemnajstih Korošcev iz Dachaua dne 26. IV. 1945, med katerimi je bil tudi kasnejši koroški deželni glavar Ferdinand Wedenig (nacisti so jih pozaprli po znanem atentatu na Hitlerja dne 20. VII. 1944). Kasneje, 1947. leta, je dr. Rainer na procesu v Ljubljani

potrdil, da mu je bila takrat znana ta izpustitev.⁴ Ob tem je treba tudi korigirati trditve prvega povojnega avstrijskega zunanje ministra dr. Karla Gruberja na konferenci zunanjih ministrov štirih velesil (ZSSR, Združenih držav Amerike, Velike Britanije in Francije) za sklenitev avstrijske državne pogodbe 1948. leta, da je bil Ferdinand Wedenig še v Dachauu v času predaje oblasti Rainer-Piesch (7. V. 1945 — op.).⁵ Opozarjajoč na to netočnost piše Janko Pleterški, da je bila »ta netočnost... Gruberju potrebna, da je lahko v knjigi sijajno opisal vtis avstrijskih 'dokazov' na tej konferenci.«⁶

Z Natmessnigom so bili tudi povezani aprila meseca in v prvih dneh maja 1945 stiki kasnejšega varnostnega direktorja za Koroško Stossierja s predstavniki slovenskega osvobodilnega gibanja. Po mnenju koroškega tiska naj bi bilo iniciator teh stikov vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja. Vendar pa kažejo naši podatki nasprotno: po izpovedi udeleženca takratnih razgovorov Mihaela Rigla-Petra je prišla pobuda za te razgovore prav od Stossierja. Ta je bil namreč sporočil s pomočjo Kristijana Antonitscha, mesarja iz Hodiš, da je v Celovcu patriotsko-avstrijska organizacija, v imenu katere bi se rad sestal s slovenskimi predstavniki. Po navodilih osrednjega vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja je nato prišlo 13. ali 14. aprila do prvega sestanka v bližini Podkrnosa. Na tem informativnem razgovoru sta predstavnika Osvobodilne fronte Mihael Rigel in dr. Janez Kmet poudarila Stossierju pripravljenost OF sodelovati z antifašisti avstrijske narodnosti. Dne 19. IV. bi moral biti pri Podkrnosu ponovni sestanek, do katerega pa ni prišlo, pač pa

sta se M. Rigel in dr. J. Kmet sestala s Stossierjem dne 25. IV. v bližini Žihpolj (članek v *Kleine Zeitung* z dne 30. IV. 1965 združuje oba sestanka v enega). Za ta razgovor sta Stossierja pismeno pooblastila M. Natmessnig in takratni vladni predsednik Wolsegger; dosegla sta tudi, da je bilo mesto sestanka eksteritorialno. Na tem razgovoru so predstavniki Osvobodilne fronte zahtevali od Stossierja osvoboditev zapornikov iz celovških zaporov, govorili pa so tudi o skupnih akcijah proti nacistom v Celovcu. Ob tem *Kleine Zeitung* 30. IV. 1965 omenja, da sta M. Rigel in dr. J. Kmet zahtevala od Stossierja zajetje in izročitev vidnih nacistov M. Natmessniga, okrajnega vodjo nacistične stranke za celovski okraj Pototschniga, sodelujočega pri izseljevanju koroških Slovencev, znanega Maier-Kaibitscha, pa tudi enega vodij delovne službe na Koroškem Thomasa Rauterja. Po opazki v *Volkszeitung* 6. V. 1955 je imel ob teh razgovorih Stossier nalogo prepričati partizane o močni koncentraciji nemških sil v Celovcu, ki onemogoča vsako akcijo; s tem se je po tem opozorilu želelo pridobiti na času in omogočiti Britancem previdevanoasedbo Koroške.

Dne 5. ali pa morda 6. V. se je tretjič s Stossierjem sestal v gostilni Kopeinig, Loka (občina Vetrinj) Ludvik Bem-Slavko. Sestanek je omogočil Stossierjev prijatelj, tiskar nar Karl Bauer. Podatke *Kleine Zeitung* z dne 30. IV. 1965, da je Ludvik Bem na sestanku zahteval v celovških zaporih zaprte na smrt obsojene »osebe ruskega porekla« ne drži, pač pa je zahteval izpustitev vseh zaprtih antifasistov,⁷ kar se je dejansko tudi zgodilo. Četrty sestanek, ki sta se ga udeležila Dušan Pirjevec-Ahac in Franc Primožič, pa spada že v naslednje dni.

Med tem pa je bil vsaj od 2. V. (in ne od 1. V. kot meni Heinz Stritzl, *Kleine Zeitung* 8. V. 1965) seznanjen z Natmessnigovimi načrti tudi gauleiter dr. Rainer. Tega dne je bil — po izjavi jugoslovanskih oblasti pred procesom leta 1947 — prišel na tako zamisel po razgovoru s Kaltenbrunnerjem, Hitlerjevim namestnikom za Avstrijo. Z Natmessnigovo pomočjo je imel Rainer v naslednjih dneh tudi več sestankov s predstavniki predvojnih krščanskih socialcev in socialdemokratov. Prvega sestanka 5. V. se je udeležil tudi takratni deželni kmečki vodja, danes deželni poslanec avstrijske svobodnjaške stranke, Reinhold Huber. Na sestanku je dr. Rainer podpisal poseben sporazum, s katerim se je zavezal v primeru britanske zasedbe dežele predati oblast instituciji, ki bi bila »znosna« za britanske oblasti in ki bi z

vso avtoriteto zastopala geslo o svobodni in nedeljeni Koroški.⁸ Rainer je dalje predlagal razširitev predstavnikov nekdanjih demokratskih strank z nekompromitiranim ostankom predvojnega Landbunda, da bi tako bili v novi deželni vladi »tudi zastopniki kmečkega stanu in v političnem duhu nacionalne linije«, kar so predstavniki obeh političnih skupin, kot kaže, tudi osvojili, ovrgli pa so zamisel o vključitvi Maier-Kaibitscha v morebitno vlado. Gauleiter si je po sporazumu pridržal določitev trenutka predaje oblasti, dovolil pa je predstavnikom nekdanjih strank iskanje stikov z Britanci. — Tega in še v naslednjih dneh je Rainer še upal, da ga bodo morda Britanci priznali po zasedbi dežele skupaj z odborom predstavnikov demokratskih strank kot posvetovalnim organom, delno pa ga je v zamisli o predaji oblasti ovirala opozicija v vrstah nacistične stranke. Dokončno se je sprijaznil z odstopom šele 7. V. po posvetovanju in po odobritvi feldmaršala Kesselringa, po besedah Frana Zwitterja »najvišje instance Hitlerjevega rajha, do katere je mogel priti«.¹⁰ *Volkszeitung* je dne 8. V. 1965 ob teh dogodkih objavila stenogram telefonskega razgovora med Rainerjem in Kesselringom z dne 6. V. 1945 ob 22. uri. Stenogram je zanimiv tudi v toliko, ker priča, da je dr. Rainer odobril v skrbi za ohranitev integritete koroških meja takratnemu domobranskemu »Narodnemu odboru za Slovenijo«, ustanovljenemu dne 3. V. 1945, pogajanje z Angleži o britanski zasedbi Kranjske s predpostavko, da bi »bila angleška zasedba Kranjske nam (tj. Nemcem) v korist«. Menil je tudi, da bi britanske zasedbene sile na Koroškem utegnile »dovoliti nemškim varnostnim oddelkom ostati pod orožjem in nadaljevati boj s komunističnimi vznemirjevalci«, pri tem pa je dr. Rainer mislil na »Titova prizadevanja pridobiti si Koroško«.¹¹

Menim, da prav citirani članki ob 20-letnici padca nacizma na Koroškem omogočajo odgovor na trditev povojnega tiskovnega referenta koroške deželne vlade Krassniga v *Volkszeitung* dne 8. V. 1946, da so 5. V. 1945 »čete, ki so bile že na južni meji Koroške dobile ukaz komandanta na Koroškem nastanjenih edinic generala Noeldechna in podpolkovnika Payerja držati mejo do prihoda britanskih čet«. Po podatkih Dušana Pirjevca pa je štab nekaterih SS edinic v onih dneh na poziv na predajo odgovoril, da se ne bodo predale vse dotlej, dokler jim ne bo dala takega naročila začasna vlada v Celovcu (Koledar OF Slovenije 1947, str. 55). Razgovore v tej smeri potrjuje tudi Heinz

Stritzl v citiranem članku: omenja tudi, da so predstavniki bodoče deželne vlade sporočili po vzpostavljeni radijski zvezi angloameriškemu glavnemu štabu v Italiji predajo nemške vojske na Koroškem angloameriškim četam brez strela in o njeni koncentraciji »proti Titu v Wolfsbergu, Dravogradu in na Korenskem sedlu«.¹²

OPOMBE

1. Volkszeitung, 26. 11. 1945; Neue Zeit, 8. 5. 1946; Volkszeitung, 13. 1. 1946, 8. 5. 1946 in 6. 5. 1955; dalje članek Heiza Stritzla v Kleine Zeitung 30. 4. in 8. 5. 1965; Volkszeitung in Die Neue Zeit z dne 8. 5. 1965; Kärntner Landeszeitung, 7. 5. 1955; Salzburger Nachrichten, 4. 5. 1965; Volkszeitung, 9. 5. in 19. 5. 1965, knjižica Kärnten baut auf 1945—1949, Klagenfurt 1949 ter dr. Fran Zwitter, Gauleiter Reiner o svoji predaji vlasti Hansu Pieschu, Trideset dana, Beograd, 1947, št. 17, str. 52—56. — 2. Ustrezna pričevanja hrani v originalu ali v prepisu arhiv Instituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani (INV). — 3. Meinrad Natmessnig je po bojih v letih 1918/19 na Koroškem postal v začetku leta 1920 direktor obrtne in trgovske banke v Celovcu. V tridesetih letih je postal član ilegalne koroške nacistične stranke. Udeležil se je tudi nacističnega puča 1934. leta, po njem zbežal v Nemčijo, od koder se je kmalu vrnil na Koroško. Po anšlusu je postal član deželne vlade in vodilna osebnost v celovškem gospodarskem uradu. Kasneje je postal tudi sodelavec gualetterja dr. Rainerja (Slovenski poročeval-

lec, 14. 2. 1947, št. 38). — 4. Stenogram procesa proti dr. Friedrichu Rainerju v arhivu INV. — 5. Dr. Karl Gruber, Zwischen Befreiung und Freiheit, Wien 1953, str. 212. — 6. J. P., Iz pričevanj avstrijskega zunanjega ministra, Naša sodobnost, IV/1956, str. 92. — 7. Za izpustitev iz celovških zaporov primerjaj članek Danice Bemove v zborniku Koroška v borbi, Celovec 1951, str. 167—168. — 8. Sporazum sta objavila Kleine Zeitung in Volkszeitung dne 8. 5. 1965. — 9. Predstavniki krščanskih socialcev in socialnih demokratov so želeli vključiti v bodočo deželno vlado tudi predstavnike KPA, vendar pa je Rainer to zamisel odklonil. — Očitno je s to Rainerjevo željo prišel v bodočo deželno vlado nekdanji avstrijski poslanik v Berlinu ing. St. Tauschitz. — 10. Primerjaj razpravo Gauleiter Reiner o svoji predaji vlasti Hansu Pieschu, stran 54. — Po vzoru dr. Rainerja je skušal izvesti predajo oblasti predstavnikom nekdanjih strank tudi štajerski gauleiter Uiberreither, vendar so ga pri tem prehiteli dogodki. — O 8. maju 1945 v Gradcu in o ustanovitvi štajerske deželne vlade gl. spominski članek Noberta Horvateka v graški Neue Zeit dne 8. 5. 1965. — 11. Opis neposredne predaje oblasti Rainer — Piesch podaja dr. France Škerl v Koroškem zborniku, Ljubljana 1946, 582—583. O situaciji v Celovcu (odnos britanskih oblasti do predstavnikov slovenskega osvobodilnega gibanja) prim. članek Oskarja Hudalesa, Pomenki z Vorancem, Dialogi, Maribor, 1965, str. 227. — 12. Na resničnost teh podatkov bi utegnili kazati tudi poročilo o nemški enoti, ki je branila Korensko sedlo in s tem preprečevala enotam jugoslovanske armade 7. 5. 1945 prehod na Koroško, Volkszeitung 23. 2. 1947, št. 44.

